

ПЕРАКЛАД, ЯГО РОЛЯ І МЕСЦА ЁЎ СІСТЭМЕ МОЎНАЙ ПАДРЫХТОЎКІ КУРСАНТАЎ (З ВОПЫТУ ВЫКЛАДАННЯ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

Блізніук Ірына Аляксееўна
Ваенная акадэмія Рэспублікі Беларусь
Беларусь, Мінск

Анатацыя. Дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» не з'яўляецца прафілюючай сярод вучэбных дысцыплін у Ваеннай акадэміі Рэспублікі Беларусь, тым не менш, адыгрывае важную ролю ў справе падрыхтоўкі будучых ваенных спецыялістаў і ў фарміраванні іх камунікатыўных кампетэнцый.

Ключавыя словы: пераклад, тэкст, тэрмін, спецыяльнасць, моўная культура, курсант.

Шматгадовы вопыт выкладання дысцыпліны паказвае, што сярод мноства метадаў навучання па засваенні праграмага матэрыялу, фарміраванні і ўдасканаленні прафесійнай моўнай культуры будучых ваенных спецыялістаў самую значную ролю адыгрывае навучанне перакладу тэкстаў (у нашым выпадку – з рускай мовы на беларускую).

Пытанні выкарыстання перакладу тэкстаў з адной мовы на другую ў дыдактычных мэтах заўсёды знаходзіліся і знаходзяцца ў цэнтры ўвагі метадыстаў-моваведаў; больш за тое, пераклад, як від моўнай дзейнасці, пры падрыхтоўцы спецыялістаў негуманітарнага профілю ў вышэйшых навучальных установах прызнаецца імі мэтазгодным і мэтанакіраваным.

У прыватнасці, дацэнт кафедры беларускай філалогіі БДТУ А.А. Кірдуна адзначае, што выкананне заданняў на пераклад узбагачае лексічны запас, удасканальвае веды па граматыцы, садзейнічае больш глыбокаму разуменню структуры роднай мовы, забяспечвае сістэматызацыю атрыманых ведаў і засваенне нацыянальнай тэрміналогіі [2].

Доктар педагагічных навук, прафесар М.Г. Яленскі характарызуе пераклад, як від творчай працы, які садзейнічае развіццю маўленчай мабільнасці, адчування слова і ўдасканальвае навык дакладнасці выбару слова ў адпаведнасці з кантэкстам [4].

Мэта нашай працы: на аснове ўласнага вопыту выкладання вышэйназванага курса і з улікам рэкамендацый метадыстаў адлюстраваць тэарэтычныя падыходы, прынцыпы і метады навучання курсантаў пісьмоваму перакладу спецыяльных тэкстаў прафесійнай (ваеннай) накіраванасці.

Праграмай курса непасрэдна на пераклад спецыяльнага тэксту адводзіцца шэсць гадзін практычных заняткаў. З іх дзве гадзіны – тэарэтычныя заняткі, дзве гадзіны – практычныя (самастойная работа курсантаў над перакладам тэксту), дзве гадзіны – кантрольная работа (пераклад тэксту са слоўнікам).

У тэарэтычнай частцы курсанты знаёмяцца найперш з роляй і значэннем перакладу пры вывучэнні беларускай мовы ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму.

Акрамя таго, з мэтай актывізацыі працы курсантаў і павышэнні іх агульнага кругагляду прыводзіцца кароткая інфармацыя з гісторыі перакладу. Перакладамі з адной мовы на іншую людзі карыстаюцца даўно, і выконваліся яны для самых розных патрэб таго ці іншага грамадства. Як адзначае кандыдат філалагічных навук А.Л. Садоўская, у антычнасці пераклад садзейнічаў пераемнасці грэчаскай і рымскай культур; у перыяд Сярэднявечча – распаўсюджанню хрысціянства; ва ўсе далейшыя часы спрыяў узаемнаму ўзбагачэнню мастацтваў, навукі, літаратур, матэрыяльнай і побытавай культуры розных народаў [3].

На беларускіх землях таксама здаўна была пашырана традыцыя літаратурнага перакладу. Так, вядомы пераклады на беларускую мову аповесцяў і раманаў воінскага, рыцарскага зместу («Александрыя» – аб подзвігах праслаўленага палкаводца старажытнасці Аляксандра Македонскага; «Траянская гісторыя» – аб заснаванні, асадзе і разбурэнні старажытнага горада Троі (пераклад з чэшскага арыгінала); пераклады рэлігійнай літаратуры («Біблія» Францыска Скарыны) і шмат іншых твораў, што, несумненна, ўзбагачала беларускую культуру на розных этапах яе гістарычнага развіцця.

Валодаць сёння навыкамі перакладу з рускай мовы на беларускую тэкстаў (навуковых, спецыяльных, афіцыйна-справавых і інш.) – значыць паглыбляцца ў разуменне структуры роднай мовы, узбагачаць, удасканалваць нашу мову, уносіць свой уклад у развіццё беларускай мовы, як асновы беларускай культуры і, несумненна, павышаць узровень сваёй моўнай культуры.

Безумоўна, такія складаны від працы, як пераклад тэксту, не можа выконвацца без папярэдняй падрыхтоўкі курсантаў і набывання навыкаў перакладу. Гэты сродак навучання прысутнічае амаль на кожных практычных занятках і на ўсіх узроўнях вывучэння праграмных лексічных, граматычных і іншых тэм.

Найперш праводзіцца грунтоўная праца на лексічным узроўні: складаецца слоўнік спецыяльнай (ваеннай) лексікі, выконваюцца заданні па перакладу лексічных адзінак, сказаў, пераклады невялікіх тэкстаў, насычаных спецыяльнай лексікай; разглядаюцца нормы лексічнай спалучальнасці слоў. Значная роля адводзіцца асаблівасцям словаўтварэння беларускай ваеннай тэрміналогіі.

Адначасова адпрацоўваюцца арфаграфічныя навыкі курсантаў, узгадваюцца найбольш цяжкія выпадкі напісання тэрмінаў (напрыклад, боеспособность – баяздольнасць, радиоактивный (элемент) – радыеактыўны (элемент), радиотехнические войска – радыётэхнічныя войскі, авиационный – авіяцыйны і інш.). Выконваюцца заданні на супастаўленне тэрміналагічных адзінак у рускай і беларускай мовах, такіх, як безопасность – бяспека, опасность – небяспека, манёвр – манеўр, предупредить (противника) – апярэдзіць (праціўніка), предупредить (об опасности) – папярэдзіць (аб небяспецы) і інш.

Вывучаецца ваенная фразеалогія з тлумачэннем значэння і перакладам асобных фразеалагізмаў ваеннай тэматыкі («огнём и мечом», «тихой сапой», «держатъ порох сухим» і інш.).

Вялікая ўвага надаецца марфалагічным нормам, разглядаюцца цяжкія выпадкі ўжывання ў беларускай мове ўсіх часцін мовы, напрыклад, ужыванне стылістычна абмежаваных формаў дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў, якімі насычаны рускамоўныя тэксты. Адпрацоўваюцца навыкі іх перадачы ў беларускім варыянце (обороняющиеся войска – войскі, які абараняюцца; имеющиеся средства – наяўныя сродкі; подразделения переходят в атаку, поддерживаемые артиллерийским огнем и авиацией – падраздзяленні пераходзяць у атаку пры падтрымцы артылерыйскага агню і авіяцыі).

Тэма перакладу тэксту разглядаецца ў раздзеле «Стылістыка», а гэта значыць, што курсанты таксама ўжо атрымалі пэўныя веды аб стылях вуснага і пісьмовага маўлення. У якасці прыкладу возьмем тэкст «Из истории артиллерии», які падыходзіць для розных спецыяльнасцей ваеннага профілю [1]. Схема навучання перакладу распрацавана на падставе рэкамендацый метадыстаў і праводзіцца наступным чынам:

1. Найперш удумліва прачытаем тэкст, які неабходна перакласці.
2. Вызначым стыль і тып гэтага тэксту. Разважаць будзем наступным чынам: гэты тэкст адрасаваны тым, хто вывучае гісторыю артылерыі, цікавіцца ёй; у тэксце выразна прасочваецца задача, характэрная для навуковай літаратуры, – паведаміць звесткі, якія маюць тэарэтычнае і пазнавальнае значэнне; выказванне мае абагульнены характар, у ім дакладна, лагічна і неэмацыянальна (няма адносінаў аўтара) раскрываецца паняцце пра гісторыю артылерыі; агульны тон – стрыманы, пераканаўчы. Значыць, гэты тэкст навуковага стылю. Тып тэксту – апісанне, бо ў ім аўтар апісвае гісторыю ўзнікнення артылерыі і яе развіцця.

3. Прааналізуем тэкст і выявім характэрныя для гэтага тыпу элементы (моўныя і зместавыя), якія патрабуюць абавязковай перадачы ў перакладзе: кніжныя словы з абагульненым адцягненым значэннем (появление, упоминание, применение, ...); навуковыя тэрміны (у нашым выпадку – тэхнічныя і ваенныя) (стенобитная и метательная техника, огнестрельное оружие, пушечно-литейное дело, затравочное отверстие, воспламенение, ...); дзеясловы ў форме 3-й асобы цяперашняга і прошлага часу са значэннем сталай прыметы (пришла, относятся, представляли, производится, ...); структурныя адзінкі навуковага выкладу, лагічна правільны парадак слоў, уласцівы сінтаксісу тэксту навуковага стылю.

4. Акрэслім задачу перакладу: паколькі для навуковага стылю галоўнай (і, дарэчы, адзінай функцыяй з'яўляецца функцыя паведамлення), то на аснове тоеснасці зместу неабходна перадаць у перакладзе моўныя асаблівасці арыгінала, правільна ўзнавіць выкарыстаную сістэму тэрмінаў. Выкананне гэтай задачы звязана з забеспячэннем інварыянтнасці (нязменнасці, пастаянства) на

ўзроўні зместу. Што да вобразна-выяўленчых сродкаў, то яны не маюць значэння для вырашэння той асноўнай задачы, якую мы паставілі.

5. Падбярэм адпаведнікі да рускіх тэрмінаў і незнаёмых слоў: вооружение – узбраенне; оружие – зброя; огнестрельное оружие – агнястрэльная зброя; орудие – гармата; казна (воен.) – казённая частка; затравочное отверстие – запальная адтуліна; дробь – шрот; образец – узор і інш.

6. Выявім граматычныя асаблівасці нашага тэксту:

знайдзіце ў тэксце назоўнікі II скланення ў Р. скл. адз. л. Успомніце, якія канчаткі яны павінны мець у той жа форме ў беларускай мове;

знайдзіце назоўнікі ў М. скл. адз. л. Успомніце, ад чаго залежаць канчаткі гэтай формы назоўнікаў у беларускай мове;

звярніце ўвагу на наяўнасць у тэксце кароткай формы прыметнікаў ці дзеепрыметнікаў. Якую форму яны маюць у беларускай мове. Як яны павінны перакладацца на беларускую мову?

выпішыце з тэксту сказ са зваротным дзеепрыметнікам і перакладзіце яго на беларускую мову. Знайдзіце раўназначную замену гэтаму дзеепрыметніку;

прасачыце за асноўнымі структурнымі адзінкамі тэксту (апавядальныя сказы, лагічна правільны парадак слоў, злучальная сувязь паміж часткамі). Уласціvasці сінтаксісу захавайце і ў перакладзе.

Пасля такой падрыхтоўкі курсанты выконваюць пераклад тэксту «Из истории артиллерии» на чарнавіку.

Заканчваюць працу над перакладам трэба літаратурнай апрацоўкай. Гэта значыць, адкласці ўбок арыгінал і абавязкова прачытаць увесь перакладзены тэкст, звяртаючы ўвагу на тое, ці ўсё гучыць у ім па-беларуску, ці адпавядае ён рытміка-меладычнаму складу беларускай мовы.

Курсантам рэкамендуецца прачытаць перакладзены тэкст і выканаць літаратурную апрацоўку, перапісаць тэкст на чыставік.

Такая сістэма працы над перакладам прывучае курсантаў сур’ёзна ставіцца да кожнага слова, кожнага сказа, прымушае ўдумліва працаваць над кожным радком, вучыць карыстацца выпрацаванымі беларускай мовай спосабамі выражэння думкі.

Па прыведзенай схеме трэба працаваць над перакладам тэкстаў і іншых стыляў, улічваючы іх спецыфіку і асаблівасці.

Літаратура:

1. Беларуская мова. Прафесійная ваенная лексіка: вучэб. дапам. для курсантаў і слухачоў устаноў вышэйшай адукацыі па ваенных спецыяльнасцях / Т.І. Блізнюк, І.А. Блізнюк. – Выд. 2-е, дап. – Мінск: ВА РБ, 2013 – 300с.

2. Кірдуна, А.А. Тэхналогія навучання перакладу вузкасפעцыяльных тэкстаў з рускай мовы на беларускую // Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медиатехнологии. 2023. № 1 (267). С. 118–125. DOI: 10.52065/2520-6729-2023-267-1-16.

3. Садоўская, А.Л. Уводзіны ў перакладазнаўства: адкрытая кансультацыя [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://elib.bsu.by/>. Дата доступу : 20.09.2024.
4. Яленскі, М.Г. Пераклад і методыка яго правядзення // Народная асвета. – 2014 г. – №11.

TRANSLATION, ITS ROLE AND PLACE IN THE SYSTEM OF LANGUAGE TRAINING OF CADETS (FROM THE EXPERIENCE OF TEACHING THE DISCIPLINE «BELARUSIAN LANGUAGE (PROFESSIONAL VOCABULARY)»)

Blizniuk Irina Alekseevna

*Military Academy of the Republic of Belarus
Belarus, Minsk*

Abstract. The discipline «Belarusian language (professional vocabulary)» is not a major among academic disciplines at the Military Academy of the Republic of Belarus, nevertheless, it plays an important role in the training of future military specialists and in the formation of their communicative competencies.

Keywords: *translation, text, term, specialty, language culture, cadet.*